

Qabul qilindi: 06.01.2025

Chop etildi: 28.02.2025

UDK: 801.82:81.186

INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARIDA “YAXSHILIK” KONSEPTINING LEKSIK- SEMANTIK TAHLILI

Murodova Sarvigul Komil qizi

*Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Xorijiy til va adabiyoti
(ingliz tili) yo 'nalishi 2-kurs magistranti*

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КОНЦЕПТА “ДОБРОТА” В АНГЛИЙСКИХ И УЗБЕКСКИХ ПОСЛОВИЦАХ

Муродова Сарвигул Комил кизи

*Магистр 2 курса, иностранный язык и литература (английский
язык), Термезского университета экономики и сервиса*

LEXICO-SEMANTIC ANALYSIS OF THE CONCEPT OF “KINDNESS” IN ENGLISH AND UZBEK PROVERBS

Murodova Sarvigul Komil qizi

*Termez University of Economics and Service, 2nd year Master
student of Foreign Language and Literature (English)*

Tel: +998 90 075 03 35

E-mail:

murodova.sarvigul@bk.ru

Orcid: 0009-0008-1057-0425

Annotatsiya. Ushbu maqolada “Yaxshilik” konsepti tahlilga tortilgan. “Yaxshilik” insoniyat tarixida doimo muhim ijtimoiy va axloqiy tushuncha bo‘lib kelgan. Turli davrlarda va jamiyatlarda yaxshilik tushunchasi turlicha talqin qilingan bo‘lsa-da, uning mohiyati insoniylik, adolat va mehribonlik kabi qadriyatlariga asoslanadi. Ushbu maqolada yaxshilik tushunchasining tarixiy taraqqiyoti va zamonaviy tadqiqotlar asosida tahlil qilinishi ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: semantik, sinonim, antonim, frazeologik birliklar, morfologik va semantik o‘zgarishlar, maqol, metaforik qo‘llanish, frazeologizm, denotativ va konnotativ ma‘no, stilistik xususiyatlari.

Аннотация. В данной статье анализируется понятие “Добро”. “Доброта” всегда была важной социальной и моральной концепцией на протяжении всей истории человечества. Хотя понятие добра трактовалось по-разному в разные времена и в разных обществах, его суть основана на таких ценностях, как гуманность, справедливость и доброта. В статье рассматривается историческое развитие понятия добра и его анализ на основе современных исследований.

Ключевые слова: семантика, синонимы, антонимы, фразеологические единицы, морфологические и семантические изменения, пословица, метафорическое использование, фразеология, денотативное и коннотативное значение, стилистические особенности.

Abstract. This article analyzes the concept of “Goodness”. “Goodness” has always been an important social and moral concept in human history. Although the concept of goodness has been interpreted differently in different eras and societies, its essence is based on values such as humanity, justice, and kindness. This article examines the historical development of the concept of goodness and its analysis based on modern research.

Key words: semantics, synonyms, antonyms, phraseological units, morphological and semantic changes, proverb, metaphorical use, phraseology, denotative and connotative meaning, stylistic features.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Til inson tafakkurining ifodasi bo‘lib, unda xalqning madaniyati, qadriyatlari va hayotiy qarashlari aks

etadi. Har bir til o‘ziga xos lug‘at boyligiga ega bo‘lib, undagi so‘zlar turli ma‘no qatlamlarini ifodalaydi. “Yaxshilik” konsepti ham shunday

muhim tushunchalardan biri bo'lib, insoniy fazilat, axloqiy qadriyat va jamiyatda ijtimoiy munosabatlarni belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida e'tirof etiladi. Yaxshilik konsepti ko'p holatlarda ijobiy ma'noda ishlatilib, mehr-muruvvat va insoniylik hislatlarini ifodalab keladi. Bu so'z o'zbek tiliga turkiy tillardan kirib kelgan bo'lib, o'zbek tilidagi lug'aviy ma'nosi "ezgu ish, muruvvat, mehribonlik – insonlarga nisbatan yaxshi munosabat ko'rsatish, o'zgalarga yordam qo'lini cho'zish, xayr-saxovat qilish ma'nolarini bildiradi". Uning asosiy ildizi kelib chiqishi turkiy oilaga mansub bo'lgan "yaxshi" so'zi hisoblanadi. Qadimdan "yaxshi" so'zi ezgulik, go'zallik, foydalilik mazmunida qo'llanilgan. Ushbu maqolada "yaxshilik" konseptining semantik tahlili, uning asosiy ma'nolari, sinonim va antonimlari hamda frazeologik birliklardagi qo'llanilishi o'rganiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR (ИИТЕПАТРА И МЕТОД / MATERIALS AND METHODS). Ko'plab tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, "yaxshilik" so'zi turkiy tillarda uzoq tarixga ega bo'lib, uning ildizlari qadimiy yozma manbalarda, xususan, Mahmud Koshg'ariyning "Devoni Lug'otit Turk" va Radlovning "Turk dialektologiyasi" (XIX asr) kabi asarlarida keng yoritilgan. Etimologik jihatdan "yaxshilik" so'zining shakllanishi, uning morfologik va semantik o'zgarishlari turli turkiy tillarda kuzatilgan va bu masala N.K. Dmitriyev, Ubaydulla Jo'rayev kabi olimlarning asarlarida ham keng tahlil qilingan.

Frazeologik va semantik jihatdan olib borilgan tadqiqotlar "yaxshilik" konseptining ma'nolar ko'lamini aniq belgilash imkonini berdi. Xususan, A. Madvaliyevning o'zbek tilining frazeologizmlari bo'yicha olib borgan tadqiqotlari, Sh. Rahmatullayevning izohli lug'ati "yaxshilik" so'zining asosiy semantik turlarini va ularning qo'llanilish xususiyatlarini o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqotlar "yaxshilik" so'zining ijtimoiy nutqda, adabiy uslubda va kundalik hayotda qanday ishlatilishini ko'rsatdi [1].

Tilshunos olim A. Qayumovning "Til va ma'naviyat" asarida esa "yaxshilik" tushunchasi o'zbek xalq maqollari va nutqiy an'analari asosida tahlil qilingan: "Yaxshilik qilsang, yaxshilik topasan"; "Yaxshilik qil, daryoga sol, baliq bilmasa, Xoliq biladi".

МУХОКАМА(ОБСУЖДЕНИЕ/DISCUSSION) Zamonaviy lingvistik tadqiqotlar "yaxshilik" so'zining morfologik va semantik tahlillariga bag'ishlangan bo'lib, bu borada U. Jo'rayevning o'zbek tilida ot yasovchi qo'shimchalarga bag'ishlangan tadqiqoti va I. Haqqulovning "O'zbek tili semantikasi" asari alohida ahamiyat kasb etadi. Xususan, Haqqulov "yaxshilik" so'zining axloqiy, omad va muvaffaqiyat, ijtimoiy-hayotiy va frazeologik birliklardagi qo'llanilishlarini alohida ma'no qatlamlari sifatida ajratib bergan. Ko'plab ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, ingliz tilida ham ushbu ma'no qatlamlariga mazmun jihatidan mos keluvchi maqol hamda frazeologik birliklar talaygina.

1. Axloqiy ma'no:

Misol: *Yaxshilik ham, yomonlik ham o'z egasiga qaytadi.*

(Bu gapda yaxshilik insonning axloqiy fazilati sifatida tushuniladi).

"Yaxshilik" ezgulik, mehribonlik, muruvvat kabi tushunchalarni anglatadi.

"Yaxshilik qilish – insoniy burchdir".

"A kind heart loseth nought at last" — Mehribon yurak oxir-oqibat hech narsa yo'qotmaydi. (Mehribon inson har doim mukofotini oladi, hatto darhol bo'lmasa ham) [2].

2. Omad va muvaffaqiyat ma'nosi:

Ba'zan yaxshi natija yoki farovonlik ma'nosida ishlatiladi.

Misol: *"Bu yil ko'p yaxshiliklar bo'ldi"*

Bu kontekstda "yaxshilik" ijobiy voqea yoki natija sifatida tushuniladi. *Yaxshilikni ko'rib turibmiz.*

(Bu yerda yaxshilik yaxshi hodisa yoki natijalarni anglatishi mumkin.)

"Do'stinga yaxshilik yetib keldi" (ya'ni, unga omad kulib boqdi)

"He that sows virtue, reaps fame" — Fazilat ekan inson, shuhrat o'radi. (Kim yaxshilik qilsa, oxir-oqibat hurmat va e'tibor topadi) [3].

3. Ijtimoiy-hayotiy qo'llanilishi:

Misol: *Qo'shningga yaxshilik qil, u senga albatta javob qaytaradi.*

(Bu yerda yaxshilik real harakat—yordam, saxovat shaklida ifodalanmoqda).

Kundalik nutqda "yaxshilik" turli maqsadlarda ishlatiladi.

"Ota-onangga yaxshilik qil, duolarini ol".

"A house is a fine house when good folks are within" — Uy ichidagi yaxshi odamlar uyni chiroyli qiladi. (Uy va oilaning eng katta boyligi – undagi yaxshi insonlardir)

4. Metaforik qo‘llanish

Misol: *"Yaxshilik yomg‘irdek yog‘d"*i. (Bu yerda yaxshilik obrazli ma‘noda ishlatilgan).

"Virtue is a jewel of great price" — Fazilat bebaho durdir. (Fazilat insonning eng katta boyligi va qadrlı xususiyatidir) [4].

5. Frazologik birliklar tarkibida:

"Yaxshilik" so‘zi ko‘plab maqollar va iboralarda uchraydi. Maqollar: *"Yaxshilik qilsang, dengizga sol"* – Qilingan yaxshilik uchun minnat kutmaslik kerak. *"Good words cost nought"* — Yaxshi gap tekin. (Yaxshi muomala qilish hech narsaga tushmaydi, lekin katta ta‘sir ko‘rsatishi mumkin).

"Yaxshilik yomonlikni yutar" – Ezgulik har doim yomonlikdan ustun turadi.

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS).

Semantik jihatdan yaxshilik tushunchasi denotativ va konnotativ ma‘noga ega bo‘lib, u turli tillarda o‘ziga xos shakllarga ega. J. Lyons (1977) fikricha, yaxshilik tushunchasi semantik maydon doirasida boshqa ijobiy axloqiy tushunchalar bilan bog‘liq bo‘ladi [5]. Masalan, o‘zbek tilidagi yaxshilik so‘zi ezgulik, mehribonlik, saxovat kabi sinonim tushunchalar bilan uyg‘unlashganidek ingliz tilida ham kindness, benevolence, charity, virtue, generosity kabi so‘zlar goodness terminiga sinonim bo‘la oladi.

A. Wierzbicka (1991) madaniyatlararo semantika doirasida yaxshilik tushunchasining turli tillarda qanday aks etishini tahlil qilib, uning asosiy semantik komponentlari quyidagilardan iboratligini aniqlagan[6]:

Axloqiy qadriyat: yaxshilik insoniy fazilat sifatida qabul qilinadi.

Ijtimoiy munosabat: yaxshilik ko‘pincha boshqa insonlarga yordam berish yoki ularga yaxshi munosabatda bo‘lish bilan bog‘liq.

Subyektiv hissiyot: yaxshilik qilgan inson ichki mamnuniyat yoki halollik hissini tuyadi.

Masalan, ingliz tilidagi *goodness*, o‘zbek tilidagi yaxshilik so‘zlari semantik jihatdan o‘xshash bo‘lsa-da, har bir tilda turli madaniy konnotatsiyalarga ega. Yuqoridagi tadqiqotlar shuni

ko‘rsatadiki, "yaxshilik" so‘zi faqat tilshunoslik doirasida muhim ilmiy mavzulardan biri hisoblanadi. Kelajakda bu so‘zning ingliz va o‘zbek tillari bilan qiyosiy tahlili, uning pragmatik aspektlari bo‘yicha yangi tadqiqotlar olib borish istiqbollidir. Shuningdek, "yaxshilik" tushunchasining zamonaviy jamiyatda va virtual kommunikatsiyadagi ishlatilish xususiyatlarini o‘rganish ham lingvistik tadqiqotlar uchun muhim ahamiyat kasb etishi mumkin.

Ta’kidlash lozimki, zamonaviy tilshunoslik "yaxshilik" konseptining keng miqyosda har xil yo‘nalishlarda, xususan, etimologik, morfologik, semantik tuzilishi, uning sinonim va antonimlari, qolaversa, stilistik va frazeologik jihatdan qo‘llanilishini o‘rganadi.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION).

Xulosa qilib aytganda, yuqoridagi ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, "yaxshilik" konsepti o‘zbek va ingliz tilida keng qo‘llaniladigan va ko‘p ma’noli tushuncha bo‘lib, u insoniy fazilat, ijtimoiy yordam, yaxshi hodisa yoki sog‘likni bildirishi mumkin. Uning sinonim va antonimlari, shuningdek, kontekstga qarab turli ma’nolarga ega bo‘lishi semantik tahlilda muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

(ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)

1. Muhammedova S., Ergasheva O. Tilshunoslik asoslari. –Toshkent. 2006.– 92 b.
2. Turdimov Sh. O‘zbek maqollari to‘plami. – Toshkent: "Sharq", 2005. – 512 b.
3. Rosalind Fergusson., Jonathan Law. - The Penguin Dictionary of proverbs, Market House Books Ltd, England. 2000. – 372 p.
4. Shomaqsudov Sh., Shorahmedov Sh. Hikmatnoma: O‘zbek maqollarining izohli lug‘ati. – Toshkent: O‘zb. Sovet ensiklopediyasi Bosh redaksiyasi, 1990. – 528 b.
5. Lyons J. Semantics. - Cambridge University Press, 1977. – 897 p.
6. Wierzbicka A. Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction. Mouton de Gruyter, 1991. – 502 p.